

ՎԵՐՋԻՆ ԱՅՑ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹԵԱՆ Ս. ՓՐԿԻԶ ՎԱՆՔԻՆ

Երկուշաբթի է, 2007 Սեպտ. 18
ըստ Հին Տոմարի. Յիշատակ Մեռելոց
(երէկ Խաչվերաց տօնուեցաւ
Երուսաղէմի հայ մայրավանքի Սրբոց
Յակոբեանց տաճարին մէջ, յետմիջօրէի
հանդիսաւոր անդաստանով հանդերձ):

Օրացոյցս ինձ կը յիշեցնէ թէ
այսօր՝ Հոկտ. 1 իմ եւ երէցկնոջ
կարճատեւ ուխտագնացութեան վերջին
օրն է. մի քանի ժամ եւս ունինք
արեւամուտէն առաջ, եւ կէս գիշերէն
շատ չանցած Հայ Պատրիարքարանի
մէկ վարորդը պիտի գայ փոխադրելու
մեզ հիւրանոցէն դէպի օդանաւակայան
Թէլ Ավիվ:

Պատրիարք Սրբազան Հօր Ամեն.
Տ. Թորգոմ Արքեպս. Մանուկեանի
հոգածու տնօրինութեամբ այսօր
կ'ունենանք պատեհութիւն քաջալով
Սիոնի մէջ բարձունքին վրայ
դարերէ ի վեր կանգուն Ս. Փրկիչ հայ
վանքը, որ կը պարունակէ
գերեզմանատուն: Մեզի կ'ընկերակցի
Օր. Ճօյս Սիւլահեան, ամերիկահայ որ
օգտակար աշխատանք կը կատարէ
Պատրիարքարանի դիւանատան մէջ:

Հասնելու համար Ս. Փրկիչ հարկ
է որ քաջալով մայրավանէն դէպի հարաւ,
յառաջանալով մայթէ գուրկ մեղ փողոցէ
մը, ուրկէ կ'անցնին ոչ միայն այլեւայլ
մեծութեամբ ինքնաշարժ մեքենաներ
(մէկ ուղղութեամբ միայն), այլ նաեւ
քեռնատար չորհրտանիւններ, զբօսա-
շրջիկներ եւ խուռներամ քաղաքի
հրեաներ ամէն տարիքի: Այս շարք տօնական
շրջանէ թէ՛ հրեաներու եւ թէ՛ իսլամներու
համար: Հին Երուսաղէմի հրէական
մասը իր Լացի Պատով հարեւան է
պարսպապատ Երուսաղէմի ուշագրաւ

հայկական մարզին:

Ահաւասիկ Սիոնի Դուռը, մի
քանի դար առաջ Սուլթան Սիւլէմանի
շինել տուած պարիսպին մէկ դարձակէտ
անկիւնը: Սրբոց Յակոբեանց վանքի
նախկին ժառանգաւորաց Վարժարանի
շէնքէն եւ անոր արեւելէն հարեւան
Հրեշտակապետաց Հայ Վանքէն հազիւ
մի քանի քարքարէն հեռու է այս
դուռը: Անկէ դուրս՝ կարելի է յա-
ռաջանալ դէպի հարաւ արեւմուտք եւ
մի քանի վայրկեանէն հասնիլ հայկական
գերեզմանատան դրկից Գերմանական
(Բենեդիկտին Կաթոլիկ) Տորմիսիոն
վանքը իր մեծ գմբէթով եւ քիչ անդին
Երկնապաշտ մամուլի զանգակատունով:
Վիլիէլմ Բ. Կայսեր 1898ին Երուսաղէմ
այցելութեան առիթով կառուցուած են
այս արդիական շէնքերը շնորհիւ
հայատեաց Սուլթան Ապտիլ Համիտի
հողային մէկ նուէրին:

1915ին, երբ Կ. Պոլսոյ հայ
նախկին պատրիարք երջանկաշիշատակ
Մաղաֆիա Արք. Օրմանեան կը գտնուէր
Երուսաղէմ իբր վարչական պատուիրակ՝
դրկուած Թիւրքիոյ Հայոց Պատրիարքու-
թեան կողմէ (Երուսաղէմի Հայ
Պատրիարք Յարութիւն Վեհապետեան
վախճանած էր 1910ին եւ յաջորդին
ընտրութիւնը կ'ուշանար), հաշուելու,
չափելու ընդունակ ծերունազարդ
Օրմանեան Սրբազանը ձեռնարկեց
գրելու գիրք մը՝ ՀԱՅԿԱԿԱՆ
ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ, աւելի քան 200 էջ, որ
նկարագրութիւնն է Սրբոց Յակոբեանց
կարգ մը սրբավայրերուն, հաստատու-
թիւններուն եւ գործունէութեանց: Գրքին
12րդ գլուխը՝ բաղկացած 18 էջերէ,
յատկացուած է Ս. Փրկիչ վանքին:

Տակաւին չէր յօրինուած տապանաւար Օրմանեանի ժամանակակից Յարութիւն Պատրիարքի գերեզմանին համար: Երուսաղէմ յաջորդ վեց հայ պատրիարքներէն ննջեցեալները, իրաց առեալ Տ. Կիւրեղ Իսրայէլեանը, թաղուած են Ս. Փրկիչ վանքի գերեզմանատան պատրիարքներու վերապահուած քաժինին մէջ՝ մօտ այս վանքի երկյարկանի այն կառոյցին որ կը պարունակէ խորան քացօթեայ պատարագի մատուցումի համար, յարակից անհրաժեշտ պահարանով: Երջանկայիշատակ Տ. Եղիշէ Դուրեան Պատրիարքի վախճանումի բառասունքը գուգադիպելով Հոգեգալուստի Տօնին՝ 1930ին, հոգեհանգստեան պատարագը այդ առիթով հանդիսաւոր կերպով մատուցուած է Ս. Փրկիչի խորանին վրայ: Նոր Կտակարանի Դործք Առաքելոց գրքին մէջ նկարագրուած Սուրբ Հոգւոյ Իջման Վերնատունը, ուր հաւաքուած էին Յիսուսի աշակերտները, կը համարուի վայրը ուր հաստատուած է հայկական Ս. Փրկիչ վանքը: Ըստ Օրմանեանի «Փրկիչի վանքը ժամանակով ծաղկեալ եւ ընդարձակ հայ վանք եղած է,» իսկ այժմ պարզ տեսչութիւն մըն է, որուն յանձնուած են ազգային գերեզմանատան հսկողութիւնը եւ Ս. Աստուածածնայ գերեզմանին հոգածութիւնն ալ:

Ներկայ ուխտաւորը 1935-1941 շրջանին որպէս նախ ժառանգաւոր, ապա սարկաւագ, մասնակցած է Հոգեգալստեան Տօնի առաւօտ այս սրբավայրին մէջ մատուցուած պատարագներուն: Ներկայիս Դուրեան Պատրիարքի յաջորդներէն Տ. Կիւրեղ Իսրայէլեանի վախճանումէն ի վեր, Սրբոց Յակոբեանց միաբանութիւնը տակաւին չէ փորձած վերսկսելու Հոգեգալստեան Տօնի պատարագի

մատուցումը փլած վիճակի մէջ մնացող խորանին վրայ: Տ. Կիւրեղ Իսրայէլեան, 1948ի Արար-Հրեայ կոիւնքու տագնապալի օրերուն հիւանդացած եւ 1949ին վախճանած, շարունակուող պատերազմին պատճառով հարկադրաբար թաղուեցաւ մայրավանքի Ս. Յակոբայ տաճարի գաւիթին մէջ: Ի կենդանութեան յաճախ մեկուսանալու տրամադիր, սակայն եւ այնպէս ժրջան, Կիւրեղ Պատրիարքը իր մահէն ետք ալ ահա կէս դարէ աւելի կը մնայ զրկուած Ս. Փրկիչի հայ պատրիարքներու յատուկ գերեզմանոցին մէջ տեղ գրաւելէ: Վերոյիշեալ կոիւնքուն՝ Երուսաղէմի հայ մայրավանքը ապաստանած հայեր իրենց մեռելները չէին կրնար փոխադրել անմեծեցեալի դարձած Ս. Փրկիչ վանքի գերեզմանատուն: Հետեւաբար մեռելաթաղեր արտօնուեցան փոսեր փորել Չամ Թաղի անտառակին մէջ՝ հարաւը Գ. Կիւլպէնկեան Մատենադարանին, որ իմ ուսանողութեան տարիներուն հաճելի վայր մըն էր, մեկուսացումի, նեմելու եւ դէպի արեւմուտք հայեացք սեւեռելու համար:

Օրմանեան, Ս. Փրկիչի իր նկարագրութեան մէջ, կը յիշէ մասնաւոր կերպով տնկուած նոնի ծառերով եւ ծաղիկներով յարդարուած ծառուղի մը փողոցի մուտքէն դէպի ժամապաշտութեան յատուկ եւ տապանաւարներով նոխացած քաժինը վանքին: 19րդ դարու մեծահարուստ հայ բարերարի մը ընտանեկան վանդակապատ ու արձանաւոր դամբարանին (խորանէն մի քիչ հեռու եւ ցած մակարդակի վրայ կառուցուած) նկարագրութենէն ետք կը կեդրոնանայ վերի յարկի բնակելի մօտ տասն խուցերու շարքի մը վրայ: Ներկայիս որքա՞ն կ'օգտագուծուին այս խուցերը, յայտնի չէ: Մեր այցելութեան պահուն վերի յարկի արեւմտեան թեւին

մէջ նստած մի ֆանի չափահաս անձեր, հաւանաբար թոշակ ստացող պահակներ, բերել հագած արտասովոր տօթին պատնառով, կը ծխէին, կը խօսակցէին եւ հեռատեսիլի հայկական յայտագիր մը կը դիտէին: Խուցերու այդ շարքը յիշեցուց ինձ 1941ի Օգոստոսեան մէկ երեկոն, երբ այս վանքի եւ Գեթսեմանիի ձորը գտնուող Ս. Աստուածածնի Գերեզմանի սրբավայրին ծառայող իմ նախկին դասընկերս՝ «Ընկեր Յակոբ Սէմէրեան», թոյլ տուաւ որ գիշեր մը օրեւանիմ այստեղ ընծայարանէն ի սպառ հեռանալու վաղորդայնին, յաջորդ առտու Քինկ Տէյվիս պանդոկ գտնուող անգլիացի գինուորականի մը ուղեւորական «Լէսէ փասէի» համար դիմելուս նախօրեակին: Երկու հսկայ որբատունները որոնք Օրմանեանի օրով որբոց մը կազմելով կը ծածկէին բակը, իմ ապաստանած պահուս կը շարունակէին մատուցանել խաղողի իրենց ողկոյզները: Փակ բուացող այս խուցերը ունի՞ն արդեօք որեւէ օգուտներկայիս: Նայելով ամենօրեայ մաքրութեան եւ խնամքի կարօտ շրջապատիս, փորձուցայ պատկերացնել ամերիկահայ սակաւաթիւ սաները Նիւ Ռոշէլի (Ն.Ե.) Ս Ներսէս հայ ընծայարանին, որոնք շրջանաւարտ յայտարարուելէ առաջ բերելու որպէս գիշերօթիկ ուսանողներ միաժամանակ գրաւեն այս խուցերը եւ հետեւին հայերէն գրաբարի «խտացեալ» դասընթացի մը: Պարզապէս ցնորք է մտածումս, զի այստեղ առայժմ չկայ դասասրահ, ոչ ալ կ'երեւի որեւէ սեղանատուն կամ բաղնիք:

Կայ սակայն մի ֆանի հարիւր կանգուն անդին Արարայի (Պաղեստին) 1918ի ճակատամարտին Թուրք բանակին դէմ՝ զոհուած հայ կամաւորներու

յուշարձանը: Ժառանգաւորացի իմ ուսանողական միջոցին ամէն Ապրիլ 24ին թափօրով կու գայինք մայրավանքէն հոգեհանգստեան պաշտօն կատարելու յուշարձանին եւ, ծաղկող գարունին խոստմնալից մթնոլորտին մէջ: Վերջին անգամ 1992ին ունեցայ այդ փորձառութիւնը. երեցկին Մարիամի եւ մի ֆանի ամերիկահայ ուխտաւորներու ընկերակցութեամբ: Ադէլ մէկ ու կէս տարի ետք, մասնաւոր տխուր թափօր մը եւս մայրավանքէն դէպի Ս. Փրկիչ, Նիւ Եորքի մէկ գերեզմանէն դէպի Երուսաղէմ փոխադրուած մարմինը 1957ին Պատրիարք ընտրուած Տիրան Արք. Ներսոյեանի, բաղելու համար փոսի մը մէջ՝ հանգուցեալ Եղիշէ Պատրիարք Տէրտէրեանի հողադամբանէն մի ֆանի մէքր անդին: Այժմ, երկու այս պատրիարքներու (նախապէս տեսուչ եւ ուսուցիչ շատերու, նաեւ ինձ) գերեզմանները ծածկուած են մութ մոխրագոյն մարմարանման շիրմաքարերով, յօրինուած միեւնոյն ոճով: Ասոնք, արեւի, անձրեւի եւ այլ տարրերու հարուածներուն տակ, փոշեթաթախ են: Զկայ շրջապատին մէջ թարմ, ծաղկաւետ եւ յօտոցի յարդարանք ստացող կանաչութիւն: Մեծանուն գոյգ մը այլ պատրիարքներու պերճաշուք տապանաքարերը կարծէք ճշմունտ են մութ անկիւն մը, անմեղ զոհեր Արար-Հրեայ սկզբնական ընդհարումներուն, եւ կը մնան անմերձեանալի այսօր տարի:

Պիտի գա՞յ օրը, երբ այս վանքի հողին մէջ թաղուած բազմաթիւ հայ մեռելներու հոգիները պիտի ուրախանան ի տես մաքրուած, նորոգուած, կենդանացած Ս. Փրկիչի մը:

ԱՐՏԷՆ Ա. ՔՀՆՅ. ԱՇՃԵԱՆ